

## O'ZBEK TILI MEDIA DISKURSIDA MANIPULYATIV STRATEGIYALARNING PRAGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Eshqulova Nilufar O'ktamqul qizi

10.00.01 – O'zbek tili ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranturaga talabgor.

Tel: 93 350 3968

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22857417>

**Annotatsiya.** Tezida o'zbek media diskursidagi manipulyativ pragmalingvistik strategiyalar ilmiy manbalar asosida tavsiflanadi. Presuppozitsiya, baholovchi leksika, implikatura, modal shakllar, freym va noaniq manba ko'rsatishning talqinga ta'siri yoritiladi.

Manipulyatsiya yashirin maqsad, axborot asimmetriyasi va auditoriya interpretatsiyasini boshqarish belgilariga ko'ra farqlanadi.

**Kalit so'zlar:** media diskurs, manipulyatsiya, pragmalingvistika, presuppozitsiya, implikatura, baholovchi leksika, freym.

## ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МАНИПУЛЯТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В УЗБЕКОЯЗЫЧНОМ МЕДИАДИСКУРСЕ

**Аннотация.** В тезисе рассматриваются прагмалингвистические стратегии манипулятивного воздействия в узбекоязычном медиадискурсе. Анализируются пресуппозиция, оценочная лексика, импликатура, модальность, фреймирование и неопределённая атрибуция. Манипуляция разграничивается с убеждением по признакам скрытой цели и управления интерпретацией аудитории.

**Ключевые слова:** медиадискурс, манипуляция, прагмалингвистика, пресуппозиция, импликатура, оценочная лексика, фрейм.

## PRAGMALINGUISTIC FEATURES OF MANIPULATIVE STRATEGIES IN UZBEK- LANGUAGE MEDIA DISCOURSE

**Abstract.** The thesis examines pragmalinguistic strategies of manipulative influence in Uzbek-language media discourse. It focuses on presupposition, evaluative vocabulary, implicature, modality, framing and vague attribution. Manipulation is distinguished from persuasion by its hidden goal and orientation toward controlling audience interpretation.

**Keywords:** media discourse, manipulation, pragmalinguistics, presupposition, implicature, evaluative vocabulary, framing.

## KIRISH

Raqamli axborot muhiti media matnining faqat xabar berish vazifasini emas, balki hodisani qanday talqin qilish kerakligini ko'rsatuvchi pragmatik imkoniyatlarini ham kuchaytirdi. Media diskurs matn, uning yaratilish sharoiti, tarqalish kanali va auditoriya bilan aloqani bir butun jarayon sifatida qamrab oladi. Mahliyo Jalishova zamonaviy media diskursini til me'yorlari, neologik qatlam va ommaviy kommunikatsiya usullari bilan bog'liq dinamik hodisa sifatida izohlaydi [3]. Norman Fairclough media tilini ijtimoiy amaliyot bilan bog'lab, xabar shakli va tanlangan til vositalari ijtimoiy munosabatlardan ajralgan holda tahlil qilinmasligini ko'rsatadi [2].

Shu sababli media matnda manipulyativ ta'sirni aniqlash uchun faqat alohida so'zlarga emas, balki ularning kontekst, presuppozitsiya, baholash va auditoriya kutishlari bilan bog'lanishiga e'tibor berish zarur.

Teun A. van Dijk manipulyatsiyani ijtimoiy, kognitiv va diskursiv darajalar birligida tahlil qiladi: unda kuch va bilimdagi nomutanosiblik auditoriyaning voqelik haqidagi mental modeliga ta'sir etishi mumkin [7]. Bu yondashuv media xabaridagi har qanday ta'sirni avtomatik ravishda manipulyatsiya deb atashga yo'l qo'ymaydi. Dalilni ochiq ko'rsatish, qarama-qarshi nuqtayi nazarni tan olish va muallif pozitsiyasini aniq belgilash legitim ishontirishga xos bo'lishi mumkin; yashirin maqsad, muhim axborotni tanlab berish va adresatning tekshirish imkoniyatini cheklash esa manipulyativlik ehtimolini oshiradi.

### **ASOSIY QISM**

O'zbek tilidagi media diskursda manipulyativ strategiyalarni pragmalingsvistik tahlil qilishda, avvalo, presuppozitsiya muhim. Presuppozitsiya xabarda ochiq tasdiqlanmagan, biroq gapning tabiiy qabul qilinishi uchun oldindan mavjud deb ko'rsatiladigan ma'lumotdir. Bobir Ashurov ingliz va o'zbek tillaridagi manipulyativ nutqni qiyoslar ekan, presuppozitsiya, leksik tanlov va sintaktik tuzilmani manipulyatsiyani aniqlash uchun muhim markerlar sifatida qayd etadi [1]. Masalan, "yana", "hamon", "nihoyat", "ma'lumki" singari birliklar ayrim holatlarda auditoriyaning oldindan qabul qilingan xulosaga yo'naltirishi mumkin. Bunday birlikning o'zi manipulyativ emas; uning funksiyasi matndagi dalillar va kontekst bilan aniqlanadi.

Ikkinchi yo'nalish - baholovchi leksika va nominatsiya. Bir hodisani "islohot", "tajriba", "muammo", "inqiroz" yoki "tahdid" deb nomlash faktning o'zidan tashqari baholash ramkasini ham shakllantiradi. Van Dijk diskursda "biz"ni ijobiy, "ular"ni salbiy ko'rsatish kabi qutblanish mexanizmlarini manipulyativ ideologik diskursga xos vositalardan biri sifatida tahlil qiladi [7].

O'zbek tilidagi media matnlarda esa baholovchi sifatlar, kuchaytirgichlar, umumlashtiruvchi olmoshlar va emotsional nominatsiyalar adresatning munosabatiga bevosita ta'sir etishi mumkin. Shu sababli lingvistik tahlilda xabarning fakt qismi bilan jurnalistik baho qismi ajratib ko'rilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchi strategiya - implikatura va kontekstual ishora. Dilrabo Nazirqulova media diskurs pragmatikasini tahlil qilar ekan, nutq aktlari, implikatura va kontekstual ko'rsatkichlar kommunikativ maqsadni yuzaga chiqarishini ta'kidlaydi [5]. Media sarlavhasida yoki lidda bevosita aytilmagan xulosa auditoriya tomonidan kontekst asosida chiqariladi. Manipulyativ holatda muallif aynan shu "aytilmagan" xulosani kuchaytirib, keyinchalik uni ochiq tasdiqlamasligi mumkin. Bunday usul ayniqsa savol shaklidagi sarlavha, kinoya, taqqoslash va sabab-oqibat aloqasi aniq isbotlanmagan gaplarda ko'rinadi.

To'rtinchi yo'nalish - milliy-madaniy kodlardan foydalanish. G. Narzieva O'zbekiston internet OAVidagi milliy-madaniy kodlarni o'rganib, ularning media mazmunini qurishda til va madaniy tasavvurlar bilan bog'liq holda ishlashini ko'rsatadi [4]. Milliy ramz, tarixiy nom, maqol, stereotip yoki qadriyatga murojaat auditoriya uchun yuqori assotsiativ kuchga ega. Bunday murojaat dalil o'rnini bosa boshlasa, ya'ni mavzuning faktik tomoni emotsional-madaniy identifikatsiya hisobiga chetga surilsa, manipulyativ ta'sir kuchayishi mumkin.

Beshinchi strategiya - manba va javobgarlikni noaniqlashtirish. "Mutaxassislar aytishicha", "ijtimoiy tarmoqlarda ta'kidlanmoqda", "ko'pchilik fikricha" kabi konstruktsiyalar aniq manbani ko'rsatmay turib umumlashtirilgan ishonchlilik taassurotini berishi mumkin. Manipulyativlikni tekshirishda bunday ifodalarning kimga, qaysi materialga va qanday dalilga tayangani aniqlanadi.

O'g'ilo'y Usar manipulyativ nutqni siyosiy va media kommunikatsiyada yashirin ta'sir mexanizmlari bilan bog'liq til hodisasi sifatida tahlil qiladi [6]. Shuning uchun manbaning tekshiriluvchanligi media matnning pragmatik shaffofligini baholash mezonlaridan biri hisoblanadi.

Umuman, manipulyativ strategiyani bitta so'z yoki sintaktik model bilan tenglashtirish to'g'ri emas. Bir xil vosita neytral xabarda ham, ochiq argumentatsiyada ham uchrashi mumkin.

Pragmatik xulosa muallif maqsadi, dalil va baho nisbatlari, muqobil pozitsiyaning berilishi hamda vositalarning birgalikdagi ishlashiga tayangan holda chiqariladi.

### **XULOSA**

O'zbek tili media diskursida manipulyativ ta'sir presuppozitsiya, baholovchi nominatsiya, implikatura, modal va emotsional birliklar, madaniy kodlar hamda manbani noaniqlashtirish kabi vositalarning maqsadli kombinatsiyasi orqali yuzaga kelishi mumkin. Ularni tahlil qilishda "til vositasi = manipulyatsiya" degan soddalashtirilgan formula qo'llanmasligi kerak.

Manipulyativlik xabar beruvchining yashirin maqsadi, axborot tanlovidagi nomutanosiblik va auditoriya interpretatsiyasini cheklash darajasi bilan baholanadi. Shu yondashuv o'zbek media matnlarini pragmalingvistik jihatdan xolis tahlil qilish va media savodxonlik uchun aniq mezonlar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Ashurov B. Sh. Forensic Linguistic Approaches for Detecting Speech Manipulation in the English and Uzbek Languages. – Zenodo, 2025. – DOI: 10.5281/zenodo.15266025.
2. Fairclough N. Media Discourse. – London: Edward Arnold, 1995. – 214 p.
3. Jalishova M. Zamonaviy media diskursining pragmalingvistik tahlili // *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*. – 2025. – Т. 4, № 16. – Б. 107–109. – DOI: 10.71337/inlibrary.uz.zdif.117327.
4. Narzieva G. Internet OAVda milliy-madaniy kod // *O'zbekistonda xorijiy tillar*. – 2023. – № 6 (53). – Б. 119–136. – DOI: 10.36078/1703967163.
5. Nazirqulova D. Z. The Pragmalinguistic Interpretation of Mediadiscourse Within the Framework of Mass Communication Studies // *American Journal of Philological Sciences*. – 2025. – Vol. 5, Issue 4. – P. 22–26. – DOI: 10.37547/ajps/Volume05Issue04-06.
6. Usar O. Manipulyativ nutq nutqining xususiyatlari // *Arab tili globallashuv davrida: innovatsion yondoshuvlar va o'qitish metodikasi*. – 2023. – Б. 648–651. – DOI: 10.47689/ATGD:IYOM-vol1-iss1-pp648-651-id28726.
7. Van Dijk T. A. Discourse and Manipulation // *Discourse & Society*. – 2006. – Vol. 17, No. 3. – P. 359–383. – DOI: 10.1177/0957926506060250.